

СИМПОЗИУМ ПО ПРОБЛЕМИТЕ НА ПЕРИОДИЗАЦИЯТА НА БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА

Едно голямо научно начинание, каквото е написването на многотомна история на българската литература, изисква голяма и отговорна подготвителна работа. След разгърнатия методологически семинар на дневен ред излезе не по-малко дискуссионният въпрос за периодизацията на българската литература. В критериите, с които изследваме историческия развой на литературата, се оглежда цялата идеологическа, методологическа и критическа концептуалност на нашето литературознание. От периодизацията зависи композицията на едно такова голямо дело, в което вземат участие много изследователи, а това определя и голямата практическа важност на поставената проблема. Задачата за изготвянето на една научно издържана периодизация се усложнява от ненормалното, дори трагично развитие на нашата литература, в която не може да се открие ярко проведена хронологическа последователност, а се наблюдава синхронно съществуване на литературни явления, които в Европа заемат последователно няколко века.

Ето защо Институтът за литература проведе от 3 до 5 май т. г. голям международен симпозиум по проблемите на периодизацията на българската литература. Бяха поканени да вземат участие видни учени от чужбина — слависти-българисти и изкуствоведи: проф. Петер Юхас (Унгария), проф. Б. А. Шейкевич, Г. Д. Гачев, И. Караганов (СССР), проф. Паул Корня (Румъния), В. Бехинкова (Чехословакия), доц. Т. Домбек (Полша), Войцех Галонска (Полша) и др. В работата на симпозиума активно се включи целият колектив на института, както и научни работници и преподаватели от Софийския университет и другите висши учебни заведения в България, изтъкнати изкуствоведи, литературни критици.

Както се очакваше, въпросите на периодизацията не можеха да бъдат разглеждани извън проблемите, които стоят пред литературознанието. Във всички доклади беше ярко подчертана тенденцията, отделните литературни периоди да бъдат обосновавани не в рамките само на гражданската история, а като се отчита процесуалното развитие като проява на вътрешни закономерности. В тази връзка бяха и най-съществените различия, раз-

личия, произтичащи от различните методологически позиции. Докато възгледът за пряката зависимост на литературата от общественото развитие не беше застъпен на симпозиума, то другите две възможни алтернативи — тезата за иманентното развитие и тезата за едновременното действие на два реда закони — вътрешни и обществени, бяха представени в най-разнообразни вариации. Така дори и в сравнително частния проблем за периодизацията като подовно течение се усеяха най-актуалните проблеми на нашето литературознание.

Макар че докладите следваха един ред, отделен от хронологията на развитието, т. е. от традиционна гледна точка, нито един период от досега застъпените в литературната история не остана неатакуван. Изказани бяха различни доводи за и против всички гранични точки, дори и за такива, които доскоро бяха считани за установени, като началото и края на старобългарската литература, началото и края на Възраждането.

Симпозиумът започна делова работа с доклада на акад. Петър Динеков „Периодизация на старата българска литература“. Той отбеляза решени и нерешени въпроси на старата литература. Решен е въпросът за фолклора — той не може да бъде включен в общата историческа схема поради оскъдните сведения, с които разполагаме за неговото развитие. Но проблемата за взаимните връзки между народно и лично творчество остава. Решен е и въпросът за материала, който трябва да бъде включен в старобългарската литература.

П. Динеков посочи, че въпросът за началото на българската литература е решен — делото на Кирил и Методий. Но освен това обособява се един предходен етап — първобългарски надписи от VIII и началото на IX в. на гръцки език. Динеков посочи големите трудности в определянето на горната граница на старобългарската литература. Той подчерта, че за да се различа и определи средновековната литература, трябва да започне проучване на нейната структура, жанрова система, поезика, стил и пр. По вътрешната периодизация той предложи само едно изменение — границата на периода XIII—XIV в. да се премести до първите три десетилетия на XV в., за да се обхване напълно дейността на Търновската школа. Докладчикът подчерта и особената важност на въпроса за

мястото на старобългарската литература в общата история на литературата.

Докладът на ст. н. с. Ив. Сарандев представяше детайлно разработен анализ на всички периодизационни схеми в българската литературна историография до 9. IX. 1944 г. Главното внимание беше насочено върху принципите, от които се излиза при периодизацията на специфичното ни литературно развитие. От дидактично-просветителските начала на първите учебници до грижливо обмислените и сериозно аргументирани постройки на проф. Ив. Шишманов и проф. Боян Пенев. Очертаха се трудностите, характерни за нашето литературнознание във връзка с ненормалното литературно развитие, трудности, които стоят и днес.

Извънредно интересен доклад изнесе проф. Петер Юхас от Унгария. „Начало на българската писменост (към въпроса за руническото писмо на прабългарите)“. На базата на обширен археологически, лингвистически и исторически материал той приведе сериозни доказателства за съществуването на старинна първобългарска писменост, възникнала според него около II в. от н. е. А така също и на висока култура у етническата общност, към която са се числили прабългарите. Той посочи, че в земите на днешна България са открити около 80 рунически надписи, 20 от които са вече разчетени и скоро ще бъдат публикувани. Така изпъкна още един период от развитието на литературата — руническата първобългарска писменост. Въпросът все още не може да се счита решен, но той поставя една интересна проблематика, която изисква своите изследвания.

В центъра на споровете застанаха проблемите около понятията Ренесанс, Барок и Просвещение. В тази връзка бяха изказани много съображения за характера на XIV в., за края на средновековната литература, за началото на новата и т. н.

Акад. Емил Георгиев изнесе доклад „Ренесанс, Барок и Просвещение в българската литературна история“. Неговото схващане е, че в XIV в. у нас има силно изразени ренесансови черти. Той посочи влиянието на Италия и Далмация, Латинската империя и Византия с т. нар. Палеологов Ренесанс. От друга страна, се посочва значението на стопанския и културния разцвет, както и личното участие на цар Иван Александър. Като характерни признаци на Ренесанс се сочат: интересът към класическата древност — българска и изобилно, ново отношение към индивидуалността. По въпроса за Барока Е. Георгиев говори най-вече във връзка с българската католическа литература, но също така и с книжовната дейност, протекла под влиянието на Русия, която по това време се приобщава към Европейския барок. А що се отнася до Просвещението, акад. Георгиев отбелязва неговия особен характер у нас, който ни задължава много внимателно да подходим към него, но изрично утвърди наличието на про-

свешенски елементи в българската литература от времето на Възраждането.

В тази връзка беше и докладът на Ст. Таринска „Преходът от Средновековие към ново време и периодизацията на българската литература“. Тя въвежда термина „Ранно възрождане“ за означаване на периода от XVIII до първите десетилетия на XIX в. Според нея установената 1762 г. трябва да се счита за кулминация, но не и за начало на ранния етап от Възраждането. Като доказателство тя привежда довода за преходния характер на целия XVIII в., като според нея не трябва да се разрушава неговото вътрешно единство.

Людмила Боева („Некоторые проблемы русского и болгарского Возрождения“) потвърждава казаното от Е. Георгиев за XIV в. и предлага този период да бъде наречен Пред-ренесанс, тъй като според нея дамаскините не притежават черти, които да дават право да бъде наречен XVII в. така. Но още в изказванията беше изтъкнато, че при название Пред-ренесанс би трябвало да следва Ренесанс, а такъв няма.

По същите проблеми изнесоха доклади В. Бехинова (Чехословакия) — „Началото на новата българска литература във връзка със славянския литературен барок“, Л. Минкова — „Някои въпроси на преводната литература на Българското възрождане“, И. Караганов (СССР), както и много други изказвания — акад. П. Динев, Кр. Станчев, Ст. Кожухаров, К. Кръстев и др.

Епохата на Възраждането беше също предмет на оживени дискусии. Както крайните граници, така и вътрешната му периодизация бяха обсъждани от различни гледни точки, изказани бяха различни съображения.

В доклада на проф. Т. Жечев и ст. н. с. Д. Леков, посветен на границите на Възраждането, най-голям интерес събуди въвеждането на нов, четвърти период в неговото развитие, след историческата дата 1878 г. Те изтъкнаха съображението, че едно мощно явление, което съчетава в себе си и националното самоосъзнаване и самоосъзнаването на личността, не може да свърши така изведнъж, в една точка. Цялото литературно развитие след Освобождението минава под знака на една криза на ренесансовото светоотношение. Драмата „Зидари“ на П. Ю. Тодоров изразява в най-пълна степен рухването на идеалите, именно при с т р о е ж а на новото. С тази криза могат само да бъдат обяснени творчеството на Вазов, трагедията на Яворов, наследството на С. Радев. Цялата пронизана от възрожденски дух българска проза се появява едва след 1878 г. — може би поради характера на прозата. Тъкмо съблъсъкът на възрожденското съзнание със следосвобожденската реалност определя според авторите характера на българската литература няколко десетилетия след Освобождението. Затова е задължително изучаването не само на началото, но и на истинския край на българската възрожденска мисъл.

Голям интерес предизвика докладът на Г. Д. Гачев (СССР) — „Периодизация явления култури в условия ускореного исторического развития“. Той поднесе в значително променен вид схващанията, които познаваме от книгата му „Ускоренное развитие литературы“. Според него става дума за постепенно забавяне на огромното ускорение, настъпило при Пайсий, който изпълнява функцията на един 1000-годишен период на развитие, като обединява най-стари с най-нови елементи. При Софроний обхватът е намален наполовина и т. н., докато се достигне до изравняване на развитието на българската литература с развитието на европейската. Той говори за т. нар. „Беронов комплекс“, който според Гачев е характерен за цялата епоха на Възраждането. Бероновият комплекс се изразява в обединяването на много архаични елементи в мисленото (например опита на Берон да напише всенаука в средата на XIX в.) с най-нови, дори непознати на XIX в. (например „Физико-химия“). Това наслагване на различните временни континууми в един сравнително кратък период изисква според Гачев усложнена, най-малко двумерна система на периодизация. По такъв начин биха се обхванали както и специфично българските черти, така и общоевропейските етапи, през които нашата култура неминуемо преминава.

В изказванията си по повод на доклада на Гачев ст. н. с. Ванда Смоховска и проф. Паул Корня (Румъния) отбелязаха, че тази схема се нуждае от конкретизация в литературната област и от една по-ясно прокарана хуманитарна насоченост. Те изтъкнаха и развитието, което са претърпели възгледите на Г. Д. Гачев най-вече по отношение на оценката на делото на Пайсий и Софроний.

В доклада на ст. н. с. Боян Ничев „Преходът към нова литература и някои проблеми на литературната ни периодизация“ най-силно беше наблегнато върху двата момента в развитието на Българското възраждане. Националното самоосъзнаване и самоосъзнаването на личността. Той изтъкна, че досегашната периодизация на литературата по историческите дати е необходимо да бъде коригирана с коректива на съотношението между социално-психологическите процеси и техните естетически резултати. Той посочва зараждането още на фолклорна основа на нови, типично ренесансови естетически феномени, които по-късно намират място в прозата на Друмев и Блъсков. Той насочи вниманието на литературната история към тези процеси, поддигнати досега от нея.

С преминаването на дискусията върху проблемите на новата литература се открояха най-ярко и различните методологически позиции, перенесените проблеми на литературознанието. Демонстрирани бяха различните гледни точки, от които може да бъде погледнато развитието на литературата. Не е случаен фактът, че във всички доклади без изключение главно място беше отделено имен-

но на изясняване критериите, по които да се извършва периодизацията. Цялата сложност на следосвобожденското литературно развитие, в което „под един покрив“ съществуват толкова много литературни системи, наистина е изключително трудно да бъде намерен общовалиден критерий. На първо място възникна въпросът за съдържанието на понятието „период“. Представителите на полското литературознание, както и доц. Е. Константинова застъпиха гледището на Маркевич, че литературният период се характеризира с доминиращото в съответното време литературно направление. Светлозар Игов се съгласява с твърдението на Р. Уелек, „че от понятието период не трябва да се изисква прекалено, но и не трябва да се отхвърля скептично, защото то несъмнено е един от главните инструменти на историческото познание“. В такъв смисъл С. Игов смята, че към традиционните понятия като период, епоха, поколение, направление трябва да се прибавят нови, за да се прецизира литературно историческото познание. Така изгражда той и своя доклад: „Развитие и жанрова динамика в контекста на балканската и южнославянската литературна общност“. В него се изтъква необходимостта от изследване развитието на може би най-устойчивите литературни феномени — жанровете. От смяната на водещите и периферните жанрове, както и от промените вътре в структурата на жанра могат да се правят изводи за развитието на цялата литературна система. От друга страна, това изследване не трябва да се затваря в рамките на отделната страна, а необходимо е да се изнесе на една по-голяма литературна общност, каквато за нас е балканската. Така ще се разкрият най-характерните, следователно най-достоверните критерии за периодизация на развитието.

В докладите на Е. Константинова и Т. Домбек (Полша) се прави опит да се разрешат методологическите проблеми на периодизацията. Е. Константинова признава съществуването на едновременно действие както на иманентните закони на литературата, така и на извънлитературни. Тя изисква да се обърне по-голямо внимание на иманентните фактори и в тази връзка приема приведеното вече определение на Маркевич за литературния период. Т. Домбек, принципно приемайки същите предпоставки, се опитва да изгради един различителен критерий за две литературни явления, като въвежда два термина, в същност познати, но тя ги разграничава строго един от друг: „модернизъм“ и „авангардизъм“. Модернизъм за техничното около кръга „Мисъл“, а авангардизъм — новите направления на 20-те години. Но едва ли на базата на тези два термина можем да изградим една не само ясна, но и точна и пълна картина на литературното развитие. Още повече, че узаконяването на еkleктизма с приемането на едновременно действие на два реда

закопи, а, от друга страна, периодизация само по иманентните фактори („ведешо направление“!), довежда до недооценяване спецификата на българските литературни процеси.

Пълен и логичен завършек на споменатата тенденция се намираше в доклада на Войцех Галонска (Полша) „Периодизация на новата българска литература — уточнения и предложения“. Като изхожда от предпоставката, че всяко литературно направление следва хронологично след предходното, по принципа на „доминиращото направление“ той изгражда една периодизационна схема, в която отделните периоди са отделени с резки граници един от друг. В такъв случай по необходимост се подценяват характерни черти на българското литературно развитие, в което паралелно съществуват различни литературни направления. От друга страна, резкостта на границите представлява фаворизиране на принципа на дискретност пред принципа на непрекъснатост на развитието. Така противоречието между дискретност и непрекъснатост се превръща в антиномия, а не представлява диалектическо противоречие.

Докладът на проф. Атанас Натеv „Индивидуалната утопия и художествено творчество“ разглеждаше проблемите на развитието от позицията на възгледа за единството на художественото творчество и социалните изисквания. Промените в обществото се отразяват в цялата идеологическа, духовна, естетическа и художествена дейност на времето. Търси се изход от наболелите проблеми. Така се създават обществени очаквания към литературата, които изискват хуманитарна интерпретация. От друга страна, с духовните търсения са свързани и промените в структурата на произведенията, защото се търси нов, адекватен начин на въздействие. Като пример се дава връзката между утопията, с която творците около кръга „Мисъл“ се мъчеха да разрешат обществените противоречия чрез издигане и усъвършенстване на личността и тяхното художествено творчество. Формирането, развитието и отричането на този възглед за обществото, намерил забележителна художествена изява, представлява процес, който е необходимо да се има пред вид при изучаването на литературното ни развитие. Вътрешните различия между отделните представители на индивидуалната утопия представляват отделните етапи, през които преминава този интересен естетически, обществен и художествен феномен.

Проф. Паул Корня (Румъния) говори по проблеми, привидно нямащи пряко отношение към проблематиката на симпозиума. Но това беше само привидно, защото неговият доклад „Литературната история като критико-исторически жанр“ постави най-наболелите неразрешени въпроси на литературознанието, които, както отбелязахме вече, преминаваха като подовно течение по време на цялата работа на симпозиума. Противоре-

чията между иманентисткия възглед за развитието и не иманентисткия, между претенциите на новите подходи (семиотичен, структурален и пр.) и отказът от научност при интерпретацията на литературната творба бяха много ясно очертани от него. Но неговото позитивно предложение — да се свържат екзактните методи с художествения вкус и импресивната интуитивност на изследователя — по същество представлява едно утвърждаване на еkleктизма в литературната история. Нима още Боян Пенев не предложи същото решение в своите „Посоки и цели при проучването на новата ни литература“? Само че Б. Пенев не говореше за семиотика и структура, а за стопански и културни фактори, външни влияния и пр. . . Въпреки издигането до осъзнаването на противоречията тяхното „снемане“ не може да стане с отменяването им. Ето защо въпросът за намирането на монистична гледна точка за оценка на литературното развитие и литературната творба все още остава открит пред литературознанието. Той може да бъде предмет на дискусии и поучвания, но не и на окончателни заключения. В този смисъл на място прозвуча изказването на проф. Ст. Каролев, който по друг повод пожела повече да се проучва и помалко да се строят умозрителни конструкции.

В работата на симпозиума взеха участие и изтъкнати наши и чужди изкуствоведи: проф. Б. А. Шейкевич (СССР) „Соответствие и своеобразие развития българской литературы и искусства в период от начала национального Возрождения до Великой октябрьской социалистической революции“, Елка Бакалова — „Връзки между етапите в развитието на старата българска литература и на изобразителното изкуство“, Елена Тончева — „За „плетение словес“ в музиката на византийско-славянската културна общност през XIV в.“, К. Друмева — „Взаимодействието на музикалното и литературното творчество — възлови процеси“ и Иван Хлебаров — „Периодизацията на новата музикална култура и взаимодействието между нея и литературата“. В докладите бяха направени сравнения между другите изкуства и литературата, като по този начин беше изразен стремежът за изграждане на една периодизация не само при отчитане на „чисто“ литературните закономерности, но и по-широките граници на културата.

В своето заключително изказване Боян Ничев отбеляза, че на симпозиума е проличала реалната подготвеност на нашето литературознание да приеме художественото развитие като процес. В този смисъл той подчерта, че новата история ще представлява не толкова реализация на субективните желания на историчите, колкото на реалните достижения на нашата литературна наука.

Докладите, прочетени на симпозиума, ще бъдат публикувани в пълен вид в отделно издание.

Александър Панов